

Wolfhart Pannenberg

Apostolsko vjerovanje pred pitanjima današnjice

BIBLIOTHECA FLACIANA

SVEZAK I

WOLFHART PANNENBERG

**APOSTOLSKO VJEROVANJE
PRED PITANJIMA DANAŠNJICE**

Recenzenti

Dr. Davorin Peterlin
Dr. Željko Tanjić

Urednik

Dr. Lidija Matošević

Wolfhart Pannenberg

Apostolsko vjerovanje pred pitanjima današnjice

Apostolsko vjerovanje
izloženo i obrazloženo pred pitanjima današnjice

6. prerađeno izdanje

Preveo: Kiril Miladinov

TEOLOŠKI FAKULTET
"MATIJA VLAČIĆ ILIRIK"
ZAGREB
2005

Naslov izvornika: Das Glaubensbekenntnis: ausgelegt und verantwortet vor den Fragen der Gegenwart / 6., überarbeitete Auflage. Gütersloh, Gütersloher Verlagshaus, 1995.

Nakladnik: Teološki fakultet "Matija Vlačić Ilirik", Radićeva 34, Zagreb

Za nakladnika: Dr. Lidija Matošević

Prijevod: Kiril Miladinov

Teološka redakcija: Lidija Matošević

Teološko-jezična lektura: Ruben Knežević

Grafička obrada, tisak i oprema: Grafički obrt "Pauk", Mala Cerna 26, Cerna

© Wolfhart Pannenberg, 1972

© za hrvatski prijevod Teološki fakultet "Matija Vlačić Ilirik", Radićeva 34, Zagreb, 2005

Sva prava pridržana. Ni jedan dio ove knjige ne smije se bez odobrenja nakladnika reproducirati ili prenositi u bilo kojem obliku, ni na koji način, elektronički ili mehanički, uključujući fotokopiranje, snimanje ili pohranjivanje u bazu podataka.

Knjiga je izdana uz potporu Ministarstva kulture Republike Hrvatske

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna knjižnica – Zagreb

UDK 230.112

PANNENBERG, Wolfhart

Apostolsko vjerovanje pred pitanjima današnjice / Wolfhart Pannenberg ; preveo Kiril Miladinov. – Zagreb : Teološki fakultet "Matija Vlačić Ilirik", 2005. – (Biblioteka Flaciana ; sv. 1)

Prijevod djela: Das Glaubensbekenntnis : ausgelegt und verantwortet vor den Fragen der Gegenwart, 6., ueberarbeitete Aufl.

ISBN 953-7307-01-8

I. Apostolsko vjerovanje -- Studija

451229072

KAZALO

	<i>Str</i>		
		mučen pod Poncijem Pilatom,	76
<hr/>		raspet, umro i pokopan;	
PREDGOVOR 1. NJEMAČKOM IZDANJU	<i>vi</i>	<hr/>	
		sašao u kraljevstvo smrti;	86
<hr/>			
PREDGOVOR 6. NJEMAČKOM IZDANJU	<i>vii</i>	treći dan uskrsnuo od mrtvih;	91
		uzašao na nebesa,	
<hr/>			
PREDGOVOR HRVATSKOM IZDANJU	<i>viii</i>	<hr/>	
		sjedi o desnu Boga Oca svemogućega;	107
<hr/>		i ponovno će doći suditi žive i mrtve.	
Vjerujem	11	<hr/>	
		Vjerujem u Duha Svetoga,	116
<hr/>			
u Boga,	22	svetu (sveopću) kršćansku Crkvu,	129
		zajedništvo svetih,	
<hr/>			
Oca, Svemogućega, Stvoritelja neba i zemlje	32	<hr/>	
		oproštenje grijeha,	142
<hr/>			
i u Isusa Krista,	47	uskrsnuće mrtvih	150
		i život vječni.	
<hr/>			
Sina Božjega, Jedinorođenoga, Gospodina našega	61	<hr/>	
		O AUTORU	158
<hr/>			
koji je začet po Duhu Svetom, rođen od Marije Djevice,	70		

PREDGOVOR 1. NJEMAČKOM IZDANJU

Tumačenje Apostolskog vjerovanja, koje ovdje predajem široj javnosti, bilo je od 1965. više puta predmetom predavanja za slušače svih fakulteta. Njegov je cilj prenijeti gledišta za suvremeno formiranje suda o sadržaju formulacija vjerovanja koje mnogi kršćani još i danas svake nedjelje ponavljaju na bogoslužju. Za to su se najprije morale dati najnužnije sadržajne informacije o izvornom smislu tih formulacija, zatim uporišta za to kako se vjerski sadržaji vjerovanja prikazuju u perspektivi koja uzima u obzir današnje kritičko proučavanje Biblije te, naposljetku, razmišljanja o tome što ti sadržaji mogu značiti za današnjega kršćanina u kontekstu problema i uvjerenja suvremenog razumijevanja zbilje.

U osnovi teksta Apostolskog vjerovanja, kojega su dijelovi kao tema navedeni ispred pojedinačnih poglavlja, nalazi se njemačka verzija iz luteranskih vjerovanja koja se još i danas upotrebljava u luteranskim crkvama. No zato što to točnije odgovara smislu latinskog pratećeg, u trećem se članku govori o zajedništvu (ne o zajednici) svetih i o “jednoj svetoj, sveopćoj Crkvi”, dok se reformacijska zamjena riječi “sveopća” riječju “kršćanska” navodi samo u zagradama. U doba ekumenskog pokreta sveopćost Crkve više ne smije vrijediti kao puka riječ u vjerovanju, nego se opet mora razumijevati kao temeljna za Crkvu uopće, pogotovo što se na njoj temelji i otvaranje kršćanske zajednice preko njezinih granica prema cijelome čovječanstvu. Kod predviđene jedinstvene ekumenske verzije njemačkog teksta Apostolikuma iz sadržajnih bih razloga također morao poduzeti neke promjene, ili bar jednu: stara formula “sašao nad pakao” kazuje nešto više i dublje nego “sašao u kraljevstvo smrti”.

Upućeni će čitatelj utvrditi da sam na nekim mjestima modificirao svoja ranija shvaćanja. Izričito upućujem na jednu duboku promjenu: u knjizi *Osnovne crte kristologije* (1964.) odbacivanje Isusa od strane tadašnjih židovskih vođa prikazao sam kao rezultat Isusove kritike Zakona, te na to nadovezao tvrdnju da je dakle Isusovo uskrsnuće zauzvrat oduzelo vjerodostojnost pravu Zakona, označujući utoliko (u načelu) kraj židovske religije. Danas mi je žao zbog toga zaključka koji mi se tada činio neizbježnim. On je, zajedno s jednim u njemačkom protestantizmu

široko rasprostranjenim shvaćanjem, pretpostavljao da su religija Zakona i židovska religija jedno te isto. U međuvremenu sam naučio razlikovati između toga dvojega. Mislim da shvaćam kako i za židovsku vjeru Bog židovske povijesti može biti iznad Zakona. Samo se tako i Isusov nastup može shvatiti kao židovski fenomen. Očito je da ta spoznaja omogućava veću otvorenost za dijalog između kršćana i Židova jer uzima u obzir široku zajedničku osnovu koja nadilazi kršćansko-židovske suprotnosti.

Zahvaljujem svima koji su me ohrabivali da ova predavanja preradim za šire čitateljstvo i objavim ih. Prije svih, zahvalnost dugujem svojoj ženi.

München, siječnja 1972.

Wolfhart Pannenberg

PREDGOVOR 6. NJEMAČKOM IZDANJU

Za novo izdanje ove knjige činilo se nužnim utemeljiti ga na njemačkoj verziji Apostolikuma koja se već godinama upotrebljava na bogoslužju, a bila je rezultat ekumenskih nastojanja oko zajedničkog njemačkog teksta vjerovanja, nažalost uz jednu neriješenu poteškoću u trećem članku pri spominjanju jedne “katoličke” odnosno “kršćanske” Crkve. Izmijenjena verzija iziskivala je neke dodatne komentare. Inače je tekst knjige trebao ostati koliko je to moguće nepromijenjen, zanemari li se dodatno objašnjenje vjerovanja u “Boga Oca” koje se činilo nužnim nakon rasprava posljednjih godina. Danas jednostavno više nije posvuda samorazumljivo kako vjerovanje u Boga Oca pripada identitetu kršćanske vjere.

U naše je doba osobito prijeporno uvjerenje u noseće sadržaje kršćanske vjere. Tako ovo šesto izdanje svoga tumačenja vjerovanja objavljujem u nadi da će knjiga pomoći da se takvo uvjerenje ojača, te da će dovesti do više opuštenosti prema promjenjivim modama epohe.

München, ožujka 1995.

Wolfhart Pannenberg

PREDGOVOR HRVATSKOM IZDANJU

Djelo Wolfharta Pannenberg, jednog od najznačajnijih živućih protestantskih teologa, riznica je iz koje generacije profesora i studenata teologije na teološkim učilištima različitih konfesionalnih predznaka već desetljećima crpu saznanja i poticaje za promišljanje. Drago nam je što je Pannenbergov opus također poticajan i profesorima i studentima Teološkog fakulteta "Matija Vlačić Ilirik". Stoga sa zadovoljstvom predstavljamo hrvatskoj javnosti prvu knjigu ovog teološkoga genija prevedenu na hrvatski jezik.

Odabir upravo tumačenja Apostolskog vjerovanja iz opširnoga Pannenbergova opusa svakako nije slučajna. Ovaj je odabir svjedočanstvo o razumijevanju vlastitoga protestantskog identiteta: onog identiteta kojim je bitno određeno i naše visoko učilište.

Naime, od samih početaka svoga postojanja protestantizam sebe razumije dijelom sveopće, katoličke Crkve. Stoga protestantske crkve vide u ispovjednim formulacijama stare Crkve, uz koje od vremena reformacije pa sve do danas pristaju zajedno sa cijelim kršćanskim svijetom, izraz i vlastitog katoličkoga identiteta koji se očituje u svijesti da stvarnost Crkve nadilazi granice pojedinih kršćanskih konfesija.

Dakako da danas u uvjetima još uvijek ne do kraja prevladanih podjela među kršćanskim crkvama svako ispovijedanje Apostolskog vjerovanja na bogoslužju kao i svako promišljanje o njegovoj poruci u okviru teologije predstavlja ujedno i ekumenski čin. Jer prisutnost ispovjednih formulacija stare Crkve u bogoslužjima danas još uvijek razdijeljenih kršćanskih crkava, te diskusija njihovih članaka u teološkim priručnicima i na teološkim učilištima različitih konfesionalnih predznaka, svjedoči o zapravo nikada posve izgubljenom jedinstvu kršćanstva s obzirom na srž kršćanske poruke.

Ipak, ekumenizam se pri tom ne smije razumjeti kao stvaranje nekog kršćanskog bloka koji zajedničkim snagama pomirenih kršćanskih crkava sržne sadržaje kršćanske vjere predstavlja i brani nasuprot

sekulariziranom ili nekršćanskom svijetu. Ovako shvaćeni ekumenizam ne bi bio u skladu s katolicitetom Crkve koji sami kršćani ispovijedaju. Katolicitet je pojam koji označava daleko više od željenog jedinstva svih kršćana i koji ukazuje na to da smisao postojanja Crkve nadilazi nju samu. Crkva, naime, živi u horizontu dolazećega Božjeg kraljevstva u kojemu će vladati pravednost i čovječnost; kraljevstva s kojim se Crkva, iako se vrednote Božje vladavine već sada uprisutnjuju ili se u njenom životu barem trebaju uprisutnjavati, ipak ne smije poistovjetiti. Jer Božje je kraljevstvo širi pojam od zajedništva kršćana. Ono je budućnost ne samo Crkve nego i svijeta, cijeloga čovječanstva.

I upravo odatle što dolazeća Božja vladavina nije budućnost samo Crkve nego i cijelog čovječanstva, proizlazi vlastito dostojanstvo ljudskog društva, filozofije, znanosti kao i njihova relevantnost i za razumijevanje sržnih sadržaja kršćanske vjere – dostojanstvo i relevantnost koje Crkva, ukoliko se doista nada Božjem kraljevstvu, ne smije zanemariti. Stoga je teološko promišljanje formulacija stare Crkve ne samo ekumenski pothvat u smislu međukršćanskog dijaloga, već je ono, ukoliko je Crkva doista katolička, uvijek otvoren i pošten dijalog sa suvremenim svijetom i čovjekom – sa svijetom koji svoje dostojanstvo i punoljetnost, pa tako i u odnosu na Crkvu, zadobiva upravo iz horizonta dolazeće Božje vladavine koji je zajednički svijetu i Crkvi.

Teološki opus Wolfharta Pannenberg-a zasigurno spada među najvrsnije primjere teološkog promišljanja određenog kako međukršćanskim dijalogom tako i dijalogom sa suvremenim svijetom i čovjekom. Stoga sa zadovoljstvom predajemo hrvatskoj javnosti knjigu u kojoj se ogledaju bitne dimenzije teološkog opusa ovog velikoga teologa, nadajući se da će ona mnogim čitateljima predstavljati radosno otkriće.

Zagreb, o Adventu 2005.

Lidija Matošević

■ Vjerujem

Onaj tko je u staroj Crkvi izrekao “Vjerujem” riječima vjerovanja koje se danas naziva Apostolskim ili nekim od njegovih prethodnih oblika od drugog stoljeća, taj je za sobom u pravilu imao pripremljenu poduku za krštenje. Kad bi krštenik drugog stoljeća na postavljena mu pitanja: Vjeruješ li u Boga, Oca svemogućega? Vjeruješ li u Isusa Krista, našeg Spasitelja? Vjeruješ li u Duha Svetoga, u svetu Crkvu i oproštenje grijeha? triput odgovorio: “Vjerujem”, tada bi poslije te ispovijesti primio krštenje u ime Trojedinog Boga, na kojega se odnose tri dijela vjerovanja. Praoblik našeg vjerovanja bila je krsna vjeroispovjedna formula rimske zajednice. Ona je isprva imala oblik pitanja i odgovora. Od trećeg stoljeća krštenik je izgovara kao jedinstveni tekst. U rano doba Crkve to nije bila jedina takva krsna vjeroispovjedna formula. Naprotiv, znamo za mnoštvo sličnih formula vjerovanja, koje se uvijek trebaju promatrati kao krsno vjerovanje neke određene mjesne zajednice. Takve formule sačuvane su još iz drugog stoljeća. Nekoliko se njihovih dijelova, citiranih u novozavjetnim spisima, sačuvalo čak i iz prvog stoljeća. Prema tome, rimsko krsno vjerovanje, osobito njegov konačni oblik u današnjem Apostolskom vjerovanju, nipošto nije najstarija kršćanska formula vjerovanja uopće; ona nije apostolska u tom smislu da su je Isusovi učenici doslovno formulirali. Ali ona nastoji biti apostolskom u jednome drugom smislu, naime kao vjeran sažetak poruke koju su apostoli prenijeli. S takvim je nastojanjem krsno vjerovanje rimske zajednice postiglo široko priznanje, bar na području zapadnog kršćanstva. Karlo Veliki propisao je jednu proširenu verziju teksta za bogoslužje u cijelom karolinškom kraljevstvu, i u devetom stoljeću taj je oblik teksta preuzet i u Rimu. Reformatori su priznali Apostolsko vjerovanje kao temelj i svoje vjere, te je ono tako, zajedno s Nicejskim i Atanazijskim vjerovanjem, dospjelo u vjeroispovjedne tekstove reformacijskih crkava. U pravoslavnim crkvama Istoka Apostolsko vjerovanje ne uživa jednak ugled. Kao najcjenjenije kršćansko vjerovanje

ondje slovi ono s prvog općeg koncila u Niceji 325., onako kako je 381. ponovljeno i dopunjeno na koncilu u Carigradu. Apostolsko i Nicejsko vjerovanje najraširenije su formulacije vjere u cijelome kršćanstvu.

Krštenje, vjera i ispovijest vjere pripadaju zajedno u izvor Apostolikuma. Izjava "Vjerujem", koja se ponavlja u svakome od triju članaka, znači da se vjeroispovjedatelj povjerava tom Bogu – Ocu, Sinu i Duhu. Time na svečan način obvezuje samoga sebe. To se u staroj Crkvi osobito isticalo trostrukim odbacivanjem đavla, a koje je bilo povezano s vjerovanjem. Krštenik se zatim, po toj ispovijesti, krštenjem predavao Trojedinom Bogu uz pozivanje na nalog uskrslog Isusa, koji je pak jedno s Ocem.

Iako povezanost vjerovanja s krštenjem nije za našu današnju svijest više u prvom planu, ipak je se moramo sjetiti kako bismo točno odmjerili smisao i važnost riječi "vjerujem". Pri tom trostrukom "vjerujem" i za današnjeg se kršćanina još radi o tome da samoga sebe preda Bogu Ocu, Sinu i Duhu Svetome.

No je li vjera u takvom smislu za današnje ljude još iskreno moguća? Nije li Trojedini Bog za današnje doba postao poučak drevnog kršćanstva? Kako u tome danas možemo prepoznati izraz neke zbilje koja je pouzdana na taj način da bismo joj se sami mogli puni povjerenja prepustiti? Današnjem je dobu dovoljno upitnim postalo već i jednostavno govorenje o Bogu. Je li za vjeru uopće potreban neki takav predmetni odnos i izraz? Ne bi li vjera mogla biti povjerenje u budućnost usprkos svemu što nas pritišće u današnjem životu – povjerenje koje je usmjereno u otvoreno, a ne prema nekom točno određenom nasuprotniku? No kako se neka takva vjera može naći u formulacijama Apostolskog vjerovanja?

Vjera je kao način življenja doista istoznačna s povjerenjem. A povjerenje pripada životnim momentima koji su temeljni za svaki ljudski

život, daleko iznad kruga kršćanskih vjeroispovjednih formula. Samo povjerenje omogućava duši slobodno disanje. Ljudi svakodnevno žive iz temelja jednog obuhvatnog povjerenja koje se konkretno može očitovati kao povjerenje u određene odnose u kojima se krećem, u pouzdanost svari s kojima se ophodim te, ne ponajmanje, u ljude s kojima imam posla. Čak ni najnepovjerljiviji ne može izbjeći imati povjerenja. Svakako, ne posvuda. Tu i tamo može se uskratiti povjerenje, ali ne trajno i ne posvuda.

Povjerenje koje trebamo da bismo živjeli ne veže se samo za određene odnose, stvari, osobe – ono nas goni preko toga i nosi u neodređeno. Koliko nam je kao životni element potrebno upravo to neodređeno uvjerenje, osobito se pokazuje u trenucima potištenosti, kada nam nedostaje oživljavajući dah takvog uvjerenja. No preko svih se dvojbi i lomova uvijek iznova uzdiže svojevršno pouzdanje koje svakog čovjeka nosi sve dok je živ. Tako iznad sveg uvjetovanog povjerenja, koje imamo prema odnosima, stvarima i ljudima s kojima se ophodimo, postoji jedno dublje bezuvjetno povjerenje iz kojega živimo. Ali i to bezuvjetno povjerenje, uza svu otvorenost i neodređenost, za svakog čovjeka o nečemu ovisi. Ono se koncentrira na neku osobu ili stvar. U ranijem djetinjstvu to se čovjekovo prapovjerenje povezuje s ocem i majkom. Kasnije se mora odvojiti od njih, ali ipak ostaje temeljni uvjet zdravog razvoja osobe. U normalnim životnim okolnostima većina ljudi zacijelo ne razmišlja mnogo o tome na čemu zapravo počiva povjerenje koje nosi njihov život. Često se toga postaje svjesnim tek kad je oslonac našeg povjerenja uzdrman, te je time ugrožena sama sposobnost za život.

Na čemu naposljetku temeljimo svoje povjerenje? Čega se na kraju krajeva drži naše srce? To je krajnje pitanje s kojim se čovjek može susresti. "Vjera i povjerenje srca čini oba, Boga i idola": ta rečenica iz objašnjenja uz prvu zapovijed pripada Lutherovim neumrlim izrekama. Pritom ono čega se naše srce uistinu drži može biti različito od onoga što

navodimo ili za što vjerujemo da nam je najviše. Ne ovisi samo o našim svjesnim odlukama kada ćemo imati povjerenja, a kada nećemo. Stoga odgovor na pitanje kome naposljetku pripada naše bezuvjetno povjerenje ostaje skriven i nama i drugima. A ipak za sebe same znamo samo u onoj mjeri u kojoj svjesno stojimo u odlučnosti povjerenja koje nosi naš život u cjelini.

Otvorenost i neodređenost uvjerenja koje nosi život mora se svjesno usvojiti i odlučno preuzeti ako u mnoštvenosti promjenjivih životnih situacija želimo steći neki identitet, biti mi sami. Kad čovjek odrasta, on sa širenjem i bistrenjem horizonta svojega iskustva mora postajati svjestan toga u što želi imati povjerenja, a u što ne. Takve se odluke mogu revidirati, ali u njima se ipak kristalizira nova sadržajna određenost povjerenja koje nosi život. S time je povezano to što je čovjekovu neodređenom prapovjerenju potreban neki nasuprotnik u kojega ima povjerenja. Pritom sve ovisi o pouzdanosti onoga čemu se čovjek povjerava. Povjerenje i znači pouzdanje, a onaj tko se pouzdaje u površnu varku i primamljiv sjaj, taj je izgubljen: budućnost će to pokazati. Zato je prorok Izaija rekao judejskom kralju Ahazu: *Ako se na me ne oslonite, održat se nećete* (Iz 7,9). Misli se: onaj tko se ne učvrsti u nepokolebljivo postojanome – naime u Bogu Izraelovu – tome ni samome nema održanja. Jer sve osim vječnog Boga prolazi i ne opravdava nikakvo krajnje, bezuvjetno povjerenje.

Prema tome, vjera ne može biti bespredmetna. U činu povjerenja čovjek sebe posve doslovno napušta i učvršćuje se u stvari ili osobi na kojoj gradi. Time postaje ovisnim o pouzdanosti onoga čemu se povjerava. Zato je, budući da ne može živjeti bez povjerenja, upućen na to da mu se ono doista pouzdano pokaže. Za Izaiju to je bio Bog Izraelov, a za rane je kršćane, koji su na riječi rimskog krsnog vjerovanja govorili svoje trostruko “vjerujem”, to bio Bog, čiji se Sin u Isusu Kristu pojavio na zemlji i koji je po svome Duhu prisutan za onoga koji u njega vjeruje.

Vječni Bog, koji je po Isusu Kristu objavio svoju ljubav prema ljudima, ponudio im je nepokolebljiv temelj na kojemu čovjek može bezuvjetno graditi.

Taj Bog doduše nije dan tako nedvoznačno kao stvari i ljudi s kojima se ophodimo. To nije tek moderno otkriće. Već se u Ivanovu Evanđelju kaže: *Boga nitko nikada ne vidje* (1,18), i evanđelist se s tom rečenicom kreće po tlu starozavjetnog shvaćanja da bi smrtnik morao preminuti pred Božjom veličanstvenošću kad bi mu ona neposredno stupila pred oči.

No i inače je ono što se može vidjeti samo uporište i temelj povjerenja. Ondje gdje se pouzdamo u stvari ili ljude, povjerenje se usmjerava upravo prema nečemu kod njih što se još nije pokazalo. Zato u svem povjerenju već postoji neko shvaćanje da se zbilja ne sastoji samo od onoga što je vidljivo i opipljivo dano ili proizvedivo. U svojoj otvorenosti, koja nadilazi sve opipljivo dano, povjerenje uvijek već računa s još nevidljivom i neraspoloživom zbiljom. Zato se povjerenje i može razočarati, i zato povjerenje i vjeru uvijek prati i ugrožava dvojba. Vjera i dvojba ne isključuju se, nego je dvojba sjena koja vjeru i povjerenje posvuda prati.

Ovdje se pokazuje da se povjerenje u vjeri ne može odvojiti od onoga što onaj koji ima povjerenja smatra istinitim, na čemu temelji svoje povjerenje i prema čemu je njegovo povjerenje usmjereno. U novijoj se teologiji osobni čin povjerenja često suprotstavljao pukom držanju nečega istinitim. Pri tome je točno da vjera svoju jezgru doista ima u povjerenju i ne sastoji se samo u tome da se ovo ili ono drži istinitim. Puko teorijsko primanje na znanje još nije vjera, kao što vjera još nije ni prihvaćanje prijepornih, za druge nevjerojatnih navoda poput Isusova djevičanskog rođenja, uskrsnuća ili uzašašća. Tek se bezuvjetno povjerenje u Isusa i Boga koji je kroz njega objavljen može s pravom

nazvati vjerom. Ali takvo povjerenje uključuje i nekakvo držanje nečega istinitim od kojega se ne može odvojiti i bez kojega ne može postojati.

Pogleda li se točnije, pokazuje se da je nekakvo držanje nečega istinitim povezano s vjerom u trostrukom smislu. *Prvo*, pritom se radi o vidljivim uporištima u danom svijetu na koja se povjerenje oslanja. U Apostolskom vjerovanju to su prije svega događaji Isusove povijesti, koje nabraja drugi članak, ali i svijet stvorenja o kojemu govori prvi. *Drugo*, povjerenje se na temelju takvih uporišta pouzdaje u nevidljivu zbilju, na koju se zapravo i odnosi i koja se u tim uporištima posvjedočuje. Za Apostolsko vjerovanje to je zbiljnost Boga, njegova Sina, sada uzvišenog s desne strane božanskog veličanstva, i Duha Svetoga, koji kao tajnovita dubinska dimenzija djeluje u životu Crkve. *Treće*, povjerenje se odnosi na ono čemu se nada od pouzdanosti onoga koga se drži: u vjerovanju je to oproštenje grijehâ, uskrsnuće mrtvih i život vječni.

U sva ta tri pogleda povjerenje ne može opstojati ako ne pretpostavlja istinu, naime pouzdanost onoga u što se upušta. Povjerenje ne može opstojati bez istine uporišta na kojima se temelji. Ono ne može opstojati bez pouzdanosti nevidljive zbilje koja se u njima posvjedočuje i na kojoj ono gradi, i ono također ne može opstojati ako ne očekuje da se dogodi ono čemu se nada zbog postojanosti temelja u koji se vjernik pouzdaje.

Vezivanje povjerenja za takve uvjete istine u Apostolskom vjerovanju pokazuje se u tome što se ondje поближе objašnjavaju osoba Boga i osoba Isusa, koje onaj tko vjeruje ispovijeda. Tako se Bog, prema kojemu je vjera usmjerena, opisuje i identificira kao Otac, kao Svemogućí i kao Stvoritelj svijeta. Duh Sveti u Apostolskom vjerovanju поближе se ne karakterizira, ali se zato navodi u Nicejskom: ondje se naziva Životvorcem koji je govorio kroz proroke te je najuže povezan s Ocem i Sinom. Isus Krist u Apostolskom vjerovanju opisuje se kao Jedinorođeni Sin Božji te se karakterizira čitavim nizom iskaza o njegovu zemaljskom putu sve do uskrsnuća, uzašašća, ustoličenja zdesna Boga i

povratka o konačnom sudu. Ta pobliža određenja nisu samo upute koje bi trebale usputno podsjetiti na Isusovu osobu i po sebi ne bi imale važnosti. Štoviše, Isus za Apostolsko vjerovanje postaje osobom koje se vjera drži tek time što je bio raspet i uskrsnuo i opet će se vratiti kao Sudac.

Karakterizirajući predmet vjere, ta objašnjenja ujedno upućuju na razlog što vjernik oslanja svoje povjerenje na osobu ovog Boga, ovoga Isusa i na ovaj Duh. Uvjerenje s kojim vjernik ima povjerenja upravo u to, a ne u nešto drugo, nalazi svoje razloge u znanju o onome u što ima povjerenja. Takvo znanje sigurno će ostati nepotpuno i privremeno i bit će izloženo dvojbi, budući da se na temelju vidljivih naznaka odnosi na neku još nevidljivu zbilju. Ali povjerenje ipak nije moguće bez nekog na takvim naznakama utemeljenog, privremenog suda o tome da je ono na čemu gradim dostojno povjerenja i pouzdano. I kad se upuštam u to da bez zadržke imam povjerenja, tada pretpostavljam da je onaj (ili ono) u koga se tako pouzdajem u stanju i spreman čuvati moje postojanje u cjelini. Zbog nesigurnosti ljudskog života i neizvjesnosti ima li život uopće nekog smisla, kao i zbog upućenosti na povjerenje, ljudi su, ukoliko se ne žele prepustiti očaju u nekom od njegovih oblika, najčešće spremni negdje se upustiti u takvo povjerenje, usprkos svim neizvjesnostima i dvojabama. No ipak je neophodno da postoje dostatni oslonci kako je ono na čemu se s povjerenjem gradi dostojno tog povjerenja. Tako kršćanin ima povjerenja u Oca Isusa Krista, *jer* je on Stvoritelj svih stvari, u Isusa Krista, *jer* je on prevladao smrt i jamči zajedništvo sa sobom koje nadilazi smrt.

Ovdje nailazimo na teškoće koje danas doista imamo s Apostolskim vjerovanjem i s kršćanskom predajom uopće. Jer navodne "činjenice" o kojima je ondje riječ – osobito u drugom članku, ali i u pogledu zbiljnosti Boga i stvaranja svijeta, te u Nicejskom vjerovanju u pogledu Duha kao iskona sveg života – danas više nisu neupitne. Umjesto da u Trojedinog

Boga vjerujemo *zbog* stvaranja, Isusova uskrsnuća i djelovanja Duha u stvaranju i proricanju, čini se da bismo najprije morali moći vjerovati u činjeničnost tih navodnih činjenica. Tek bi nam tada one mogle postati uporištima za na njima utemeljeno povjerenje u ovoga Boga. To što je Apostolsko vjerovanje za mnoge kršćane danas postalo nerazumljivo, ili u nekim svojim formulacijama čak neprikladno, moglo bi biti stoga što se čini da su činjenice spasenja koje se navode u njegovim člancima lišene odnosa prema današnjoj zbilji čovjekova iskustva ili su joj čak protivne, te se stoga doživljavaju više kao preprekom vjeri nego kao izraz ili nosiva osnovica vlastite vjere. Zato bi netko mogao smatrati prikladnim napustiti iskaze vjerovanja te se povući u osobni čin vjerovanja, povjerenja u Isusa i u njegovo propovijedanje ljubavi te u Boga kojega je navijestio, a koji je ljubav. Ali za staro bi kršćanstvo Božja ljubav bez uskrsnuća mrtvih bila prazna riječ, a povjerenje u Isusa koje se ne bi držalo u njemu prisutne i u njegovu uskrsnuću na vidjelo izašle moći Boga, koji je stvorio nebo i zemlju i čiji sud očekuje sav svijet, činilo bi mu se neutemeljeno. Kada se danas tako blijede fraze o Isusovoj ljubavi prihvaćaju kao izraz vjere našeg doba, tada je to razumljivo samo zato što pritom neizrečeno uvijek još odzvanja ono što su velike izreke starog kršćanstva rekle o božanskom veličanstvu koje se ukazalo u Isusu.

Neosporno je da su iskazi Apostolskog vjerovanja modernoj svijesti današnjih kršćana dijelom postali krajnje neudobni. Također je neosporno da mnogi od tih iskaza na ovaj ili onaj način podliježu ozbiljnim dvojabama. Ali nema smisla povlačiti se od sadržaja tih iskaza na čin nekog sadržajno neodređenog vjerovanja te zaobilaziti pitanje njihove istinitosti. To nema smisla stoga što se u svim tim iskazima radi upravo o nosivom temelju i sadržaju vjere. Naravno, jednako se tako ni istinitost tih iskaza, koja je postala dvojbenom, ne može osigurati jednostavnom odlukom da se u njih vjeruje. Treba li odluka za vjeru tek jamčiti istinitost tih činjenica na koje se oslanja povjerenje u Isusa Krista i u njemu objavljenog Boga ili se pak vjera osamostaljuje u odnosu na te

sadržaje – to se oboje naposljetku svodi na isto: da se vjera utemeljuje na vjerniku i njegovoj odluci da vjeruje, a ne na sadržaju u čiju bi pouzdanost on mogao imati povjerenja. Gdje se vjera razumije i zahtijeva u takvom smislu, kao skok slijepe “odluke” koji se ne može dalje utemeljiti, ondje se ona svodi na čin samoiskupljivanja. Vjera koja nije utemeljena s one strane same sebe, naime iz onoga u što se pouzdaje, ostaje zatočena u vlastitom ja i ne može nositi. Zbiljnost Boga, u koju vjeruje kršćanska vjera, ne može se zastupati bez takozvanih “činjenica” na koje upućuje Apostolsko vjerovanje i kojima je on identificiran kao ovaj Bog. Je li Apostolsko vjerovanje pritom u svakom pogledu točno označilo one oznake božanstvenosti Boga i događaje Isusove povijesti u kojima je taj Bog objavljen, to je drugo pitanje. Odgovor na njega stvar je razumijevajućeg i ispitujućeg udubljenja u pojedine iskaze vjerovanja. Trud oko razumijevanja i ispitivanja iskazâ vjerovanja jedini je način da se shvati njihovo značenje za kršćansku vjeru i njihova problematika, te da se iskreno pronađe put kroz dvojbu, umjesto povlačenja na neku takvim dvojbama samo naizgled posve netaknutu, ali ipak uvijek više ili manje grčevitu odluku o vjeri.

Doduše, unaprijed je upitno može li ispitivanje istinitosti iskazâ vjerovanja doći do nekog definitivnog odgovora. Jer tko bi mogao definitivno odgovoriti na pitanja je li Bog kojega je naviještao Isus stvorio svemir, je li Isus uskrsnuo od mrtvih i hoće li i svoje vjernike probuditi iz smrti u neprolazan život, te što je zapravo s Duhom Svetim? Tko bi sa svime time mogao doista izaći na kraj? Nitko tko je makar i izdaleka shvatio veličinu onoga o čemu se pritom radi. Ali za onoga tko se želi uvjeriti koji je temelj njegove kršćanske vjere važno je da prodre u stare formule vjerovanja toliko da postane pristupačno njihovo realno tlo i da se može pojaviti uvjerenje da te formule nisu jednostavno prazne, nego upućuju na neki i nama pristupačan realan sadržaj – i to i ondje gdje bismo taj sadržaj mi sami drukčije formulirali. Kad se razvilo takvo uvjerenje u realnu sadržajnost sačuvane formule vjerovanja, tada vjera

može imati povjerenja u izvjesnost svojega temelja, premda joj se takva izvjesnost nikad ne otvara lišena dvojbe. Ona tada može pretpostaviti istinitost temelja koji je nosi – iako tu istinitost nikada potpuno ne uviđa i ma koliko joj ona i opet može biti pomračivana dvojbom. Od presudnog je značenja da vjernik ostaje svjestan te pretpostavljene istine kao zadane svojoj vjeri; on je ne može htjeti jamčiti nekom odlukom da vjeruje. I on se mora uvijek iznova osvjedočavati u tu istinu koju pretpostavlja. On mora bar moći vjerovati da je takvo osvjedočavanje moguće te da se negdje u kršćanskoj Crkvi i događa, i to posve spontano i iskreno. U metodološkoj dosljednosti događa se to u teologiji. Samo ako teologija udovolji toj zadaći, usprkos svim suprotnim tumačenjima može nastati atmosfera pouzdanja u kršćansku poruku. Takve atmosfere danas nema. Ona bolno nedostaje, jer vjera može slobodno disati samo u atmosferi pouzdanosti njezina temelja. Zato je danas više nego u drugim vremenima nužno da i neteolog, koliko je god to moguće, stvori vlastiti sud o pitanjima vjere.

Živi li vjera od istinitosti svojega temelja, to ne znači da je ona vezana za neko određeno stanje znanja. Rezultati kojima vodi istraživanje povijesti u kojoj vjera ima svoj temelj uvijek se iznova mijenjaju, jednako kao i spoznaja o značenju te povijesti. To je zbog privremenosti sveg ljudskog znanja. Ali usprkos takvoj promjenjivosti svojih rezultata, kršćanska vjera ne može se lišiti teološkog osvjedočenja i istraživanja povijesti iz koje je počela i koja sadržava njezin noseći temelj. Uza svu vremensku uvjetovanost njezina konkretnog oblika za konkretnu duhovnu situaciju, istraživanje te povijesti, kao i osobitosti i dosega njezina značenja, omogućava da se spozna jesu li predane formule vjere prazne ili su usprkos svojoj vremenskoj uvjetovanosti realno utemeljene te time oslobađaju pogled na oslonac za ono bezuvjetno povjerenje u kojemu vjera napušta samu sebe da bi dobila udjela u onome na čemu gradi. Udio u povijesti spasenja ne može se dobiti znanjem o predmetu vjere, nego samo vjerom. Jer samo u činu vjerovanja napuštam samoga sebe

da bih se učvrstio u zbilji u koju imam povjerenja. U tom činu povjerenja vjera nadilazi i svoje vlastito ishodište, sa samom sobom napušta i poseban oblik znanja o svojem predmetu, od kojega je polazila, i otvara se za novu i bolju spoznaju istine na kojoj gradi.

Formule Apostolskog vjerovanja sažimajući izriču noseći temelj vjere, koji predstavlja i njezin središnji sadržaj. One to čine jezikom svojega vremena, koji više ne može u svakome pogledu biti naš jezik. Zato nije dovoljno recitirati Apostolsko vjerovanje, nego se u njegove iskaze treba udubiti pitajući, razmišljajući, ispitujući. Tome danas treba biti pristupljeno na drukčiji način nego u staroj Crkvi. Pritom današnji kršćanin također neće uvijek dolaziti do jednakih rezultata. Može li onda usprkos tome još izgovarati vjerovanje stare Crkve kao svoje vlastito?

To je na odgovoran način moguće samo ukoliko je i moguće suglasiti se s presudnim intencijama koje su u iskazima vjerovanja našle svoju vremenom uvjetovanu formulaciju. Jezični i misaoni izraz tih intencija više ne može posvuda biti izraz naše današnje spoznaje iste stvari. Neke izraze Apostolskog vjerovanja većina današnjih kršćana ne bi više sama po sebi formulirala onako kako su zapisani. Usprkos tome, mi na bogoslužju bez povrede osobne vjerodostojnosti možemo izgovarati vjerovanje sve dok se, unatoč svoj kritici forme njegovih iskaza, ipak možemo držati njihovih intencija. Danas je Apostolsko vjerovanje, kao i Nicejsko, izraz identiteta kršćanstva u preobrazbama kroz stoljeća, te je neovisno o mnogim razlikama u razumijevanju vjere. U govorenju vjerovanja sjedinjavamo se sa svim kršćanima, a ne izgovaramo samo svoje vlastito mišljenje. Zato je dovoljno dijelimo li intencije njegovih iskaza. No odgovor na pitanje je li to moguće zahtijeva savjesno ispitivanje. Tumačenje, istraživanje i ispitivanje Apostolskog i Nicejskog vjerovanja stoga se tiče svakog kršćanina, i to tim više što ga je jače zahvatila dvojba o iskazima kršćanske predaje kako ih vjerovanja formuliraju. Više ili manje mutna nelagoda u pogledu pojedinih

formulacija Apostolskog vjerovanja ne bi trebala voditi jeftinom izlazu da se odbaci njegova uporaba u bogoslužju, te da se ono zamijeni drugim, tobože vremenu primjerenijim formulama, koje ni u najboljem slučaju ne mogu ispunjavati funkciju što je stare formulacije vjerovanja doista imaju; naime da se pomoću njih pojedinačni kršćanin može svrstati u zajednicu cjelokupnog kršćanskog svijeta. Ali ni što se tiče sadržaja vjere, nije dovoljno zamijeniti riječi. Naprotiv, nužno je tumačenje i razumijevanje stvari kršćanske vjere koja se izrazila u starim formulacijama vjerovanja. Odbijati te formulacije samo zbog njihove nerazumljivosti je neobrazovano. Osobito se u takvu argumentaciju nikad ne bi trebao upuštati pastor, koji je obrazovan i pozvan tumačiti vjersku predaju. Njegova je dužnost tumačiti njezine formulacije. Njihovo odbijanje moglo bi se opravdati samo kada bi se one morale odbaciti kao jednostavno pogriješne. Ali nerazumijevanje za formulacije vjerovanja, koje je danas tako često, ne poziva na njihovo ukidanje, nego na tumačenje. Zato bi se u naše doba u crkvama posebna pozornost trebala posvetiti tumačenju i raspravljanju iskazâ vjerovanja. Tada će i kršćanske zajednice opet nalaziti smisao u tome da se na nedjeljnom bogoslužju govori vjerovanje kao izraz nastojanja da se nedjeljna zajednica kroz sva vremena u bitnom sadržaju svoje vjere osjeća povezanom sa cjelokupnim kršćanskim svijetom.

u Boga

Prije ne toliko mnogo vremena, za većinu je kršćana bila samorazumljiva misao da postoji jedan Bog, Otac na nebu. Taj se prvi članak vjere nije doživljavao čak ni kao nešto isključivo kršćansko, nego se znalo da je s time složna većina civiliziranih ljudi. Teškoće s predanim vjerovanjem počinjale su tek s iskazima o Isusu Kristu kao Sinu Božjem, te o čudima njegova rođenja i uskrsnuća od mrtvih. Mnogima se vjera u Isusa činila